

УДК 329.055:316.77(1-773)

ОСОБЛИВОСТІ МІЖПАРТІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ТРАНЗИТНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Ірина Костів

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: irynakostiv@mail.ru*

Розглянуто особливості міжпартійної комунікації у транзитних суспільствах. З'ясовано стан дослідження міжпартійної комунікації в українській літературі. Проаналізовано основні принципи (норми) та процедури міжпартійної комунікації у суспільствах, що трансформуються. Розкрито особливості застосування неінституційного підходу для аналізу інституційних (нормативних) аспектів міжпартійної комунікації у транзитних суспільствах. На основі засад транзитологічної теорії визначено місце міжпартійної комунікації у перехідному суспільстві, її особливості та вплив на трансформаційні процеси.

Ключові слова: міжпартійна комунікація, інститути, процедури міжпартійної комунікації, міжфракційна комунікація, транзит.

Актуальність. На сучасному етапі незавершеності консолідації політичного режиму в Україні виникає потреба вивчення діяльності політичних партій, усталених та інституціалізованих форм і процедур їхньої комунікації. Адже процес трансформації характеризується появою та визріванням умов для політичного плюралізму, а отже, і демократизації. Саме партії, яких на початковому етапі транзиту з'являється велика кількість, є виявом політичного плюралізму. Щоб бути основою державного управління, формувати й реалізовувати ефективні державні стратегії, ці партії повинні стати відповідальними за них, а для цього – пройти складний шлях селекції нежиттєздатних та консолідації тих партій, які мають постійну електоральну підтримку. Важливе значення для консолідації політичних партій і формування ефективної партійної системи має міжпартійна взаємодія та міжпартійна комунікація, яка сприяє подоланню численних протиріч і формуванню спільних стратегій – і електоральних, і управлінських.

Міжпартійна комунікація в Україні недостатньо досліджена в науковій літературі. Українські та російські науковці розглядають її в контексті політичної комунікації. Більшість дослідників вивчає політичні партії, партійні системи та різні аспекти їхнього функціонування (М. Дюверже, Дж. Сарторі, С. Ліпсет, К. Джанда, К. фон Байме, Ж.-Л. Кермонн, Ю. Шведа, І. Поліщук, А. Романюк, В. Ковальчук, М. Примуш, К. Гаджиев, В. Агеєв, Ю. Гамбаров, Т. Шмачкова, С. Вятр та ін.). Незважаючи на це, в сучасній літературі не сформувався єдиний підхід до розуміння сутності та ознак політичних партій. Деякі аспекти політичної комунікації, зокрема політичної комунікації в парламенті, вивчають Ю. Ганжуров, І. Піддуська, М. Грачев, М. Вершинін та ін. Міжпартійну комунікацію в контексті теми “Україна–НАТО”

досліджує О. Шиманова. У працях Д. Растоу, Дж. Каллберга, Дж. Хіглі та Я. Пакульські, Д. Лінца, А. Степана, Г. О'Доннелла, Ф. Шміттера, С. Гантінгтона, А. Пшеворського висвітлено деякі проблеми консолідації та інституалізації партійної системи, процес вироблення спільних норм та процедур політичної комунікації партій у перехідний період.

Мета статті – проаналізувати особливості міжпартійної комунікації у транзитних суспільствах.

Політичні партії не можуть функціонувати ізольовано одна від одної, вони взаємодіють – конкурують, формують спільні стратегії, обмінюються інформацією. Міжпартійна комунікація – це вид політичної комунікації на основі спільності, часткового збігу або протилежності інтересів, у якому головними учасниками є політичні партії та блоки. Міжпартійна комунікація формує моделі взаємодій між партіями, конституює партійну систему.

Для побудови політичної комунікації використовують різні технології. Відповідно, це стосується і міжпартійної комунікації, як підсистеми політичної комунікації. Щоб обрати оптимальну технологію політичної комунікації, потрібно діагностувати політичну ситуацію, відносини між політичними партіями, подбати про створення індивідуальної стратегії для конкретного політичного актора, зокрема й партійного лідера. Не варто забувати про системне отримання інформації в процесі реалізації технології.

Процедури міжпартійної комунікації залежать від типу відносин між партіями (співпраця, конкуренція, опозиція чи протистояння), від рівня міжпартійної комунікації (міжособистісний чи міжінституційний) та виду діяльності партій (робота у парламенті чи поза ним, співпраця в коаліції чи протистояння в опозиції, робота в комітетах).

Комунікація між партійними лідерами чи пересічними членами партії може відбуватися різними шляхами. Це залежить від того, чи міжособистісна комунікація партійних діячів відбувається на офіційному рівні. Процедура такої міжпартійної комунікації переважно відбувається за однією схемою: запит на проведення зустрічі, підготовка теми та матеріалів зустрічі, відповідно сам акт міжособистісної комунікації та оголошення результатів зустрічі. У більшості міжпартійна комунікація на міжособистісному рівні відбувається не офіційно, часто на світських заходах, випадкових зустрічах, зустрічах “без краваток”.

Засоби масової інформації відіграють не останню роль у міжособистісній комунікації між партійними діячами. Партійні лідери роблять заяви, критикують чи використовують некоректну інформацію про свого конкурента (партійного діяча іншої партії) через канали засобів масової інформації (на шпальтах газет, через телебачення чи радіо, інтернет-сайти). Процедура такої комунікації передбачає наступну відповідь “ображеного” політичного діяча зі спростуванням чи відповіддю на попередню заяву в тому чи тому засобі масової інформації.

Комунікацію на міжособистісному рівні можна спостерігати і при роботі депутатів у парламентських комітетах та комісіях. Незважаючи на те, що при такій роботі депутати відстоюють та представляють інтереси своєї фракції, комунікація все ж таки залишається міжособистісною.

Процедура міжінституційної комунікації має більш фіксований характер і переважно відбувається за такою схемою: підготовка матеріалів для проведення зустрічі (орієнтований перелік питань, місце та час зустрічі), розробка порядку денного та регламенту зустрічей, проведення зустрічі, можливе створення робочих груп для розгляду певних питань. Якщо зустріч закрита – підготовка матеріалів до цієї зустрічі, допуск на засідання, оформлення

протоколів, рішень. Кінцевими етапами процедури міжінституційної комунікації є ухвалення рішень, підготовка протоколів зустрічей та реалізація цих рішень.

Для ефективної роботи парламенту має бути налагоджена політична комунікація між усіма депутатськими фракціями. Парламент працює не лише на засіданнях. Наприклад, в Україні робота парламенту поділяється на пленарні засідання, роботу в комітетах і фракціях, день уряду та роботу з виборцями.

Пленарні засідання відіграють важливу роль в прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, адже саме тут відбувається доповідь, обговорення та голосування щодо кожного закону чи іншого документа. Законотворчу діяльність можна розглядати як комунікативний процес не лише між громадянами та парламентом, а і як комунікативний процес між партіями, які його опрацьовують та приймають. Комунікативний ресурс політичних партій у процесі законотворення можна виділити в двох аспектах: участь парламентських партій та законодавчі ініціативи партій, які борються за політичну владу та електоральну підтримку.

Законотворча діяльність парламенту відображає міжпартійну, точніше міжфракційну комунікацію. Адже на кожній стадії прийняття закону не можливо обійтись без комунікації. Процедура міжпартійної комунікації у парламенті ідентична процедурі прийняття законів, оскільки прямо пов'язана з нею. Початковою стадією процедури міжпартійної комунікації, пов'язаної з законодавчою роботою партій, є законодавча ініціатива. Згідно з Конституцією України право законодавчої ініціативи мають Президент, народні депутати, Кабінет Міністрів України та Національний Банк України. Законодавчу ініціативу можна розглядати як причину для комунікації між депутатами партійних фракцій. Підготовка проекту для розгляду в парламенті містить у собі такі етапи: ухвалення рішення щодо підготовки проекту, організаційно-технічне та фінансове забезпечення підготовки проекту, підготовка тексту проекту, розробка концепції законопроекту, підготовка тексту та додатків до нього, наукова експертиза, подання закону на розгляд.

На цій стадії міжпартійна комунікація менш помітна, ніж на наступній – коли розглядають та обговорюють проект закону в парламенті. Проект розглядають у трьох читаннях, на основі яких приймається рішення повернути проект закону для доопрацювання із визначенням головних зауважень і терміну доопрацювання; надіслати проект закону на додаткову експертизу; відхилити проект закону із зазначенням причин відхилення; схвалити текст закону в цілому і внести його на всенародний референдум; прийняти закон і визначити порядок уведення його в дію. Завершальною стадією та результатом міжпартійної (міжфракційної) комунікації у парламенті є прийняття закону.

Уся підготовча робота по законопроекту здійснюється в комітетах та комісіях. Ефективна міжпартійна комунікація сприяє швидкому ухваленню рішення, а рішення, ухвалені в комісіях, часто визначають ті рішення, які ухвалюють на сесії. Проте комунікація між депутатами в комісіях має свою специфіку. Діяльність комісій відбувається за “зачиненими дверима”, її не афішують, цю роботу не демонструють по телебаченню. Тому в такій довірчій обстановці, без зайвої гласності, питання вирішують більш коректно й без зайвого наміру вразити виборців.

Робота в комітетах та фракціях передбачає два рівні політичної комунікації: міжпартійний рівень політичної комунікації при роботі в комітетах та комунікацію в середині фракції. Комунікацію в середині фракції також частково можна назвати міжпартійною, але лише за тією умовою, що до складу фракції входять представники різних партій.

Транзитні суспільства накладають специфіку на міжпартійну комунікацію, оскільки вона відбувається в контексті переходу від звичайної багатопартійності як сукупності значної кількості партій, які, проте, не мають реального впливу на процеси ухвалення рішень, формування урядових стратегій, – до партійної системи як інституалізації політичного плюралізму і змагальності. Власне, міжпартійна комунікація – це один із вагомих чинників розвитку політичної конкуренції і відповідно подальшої демократизації. Політичні партії перехідних суспільств, де здійснюється перехід від однопартійності через атомізовану багатопартійність, зазвичай є малочисельними і слабопов'язаними зі соціальними групами, інтереси яких вони б мали репрезентувати. Адже соціальна структура суспільств, які трансформуються, є аморфною і характеризується розшаруванням населення на бідних та багатих. Відповідно, політичні партії, декларовані ними ідеологічні орієнтації та лозунги часто не мають жодного зв'язку з реальними інтересами суспільства, соціальними групами. Останні ж не мають потенціалу та ресурсів самоорганізації і слабо усвідомлюють свої політичні інтереси в цій аморфній соціально-політичній системі. Тому партійні структури були штучними утвореннями правлячої еліти, групи якої конкурували одна з одною за вплив та ресурси суспільства, і, відповідно, відображали інтереси провладних груп та груп, від яких залежало їхнє перебування у владі – так званого селекторату, за термінологією Б. Буено де Мескіта, або в українському варіанті – кланово-олігархічних груп. Політична еліта часто проводить непослідовну політику щодо впровадження демократичних стандартів та інституцій і її прагненням є “перемогти, придушити інші центри сили, захопити верховну владу, позбавити можливих суперників їхніх ресурсів і жити без турбот” [6, с. 80]. Це зумовлює конфронтаційний та тіньовий характер міжпартійної комунікації на початку транзиту і відповідний дискурс комунікації. Постійні протистояння між “старою” та “новою” елітою, коаліцією та опозицією, що набирають характеру “війни без правил”, посилюють конфронтаційність у взаємодіях і комунікації між партіями. Проте відсутність ресурсів для монополізації політичного поля, тиск на еліту з боку суспільства поступово формують взаємозалежність груп еліти і політичних партій, які вони створюють, і, відповідно, – передумови для співробітництва між ними, хоча часто ситуаційного, що відповідно поступово трансформує принципи та дискурс комунікації між ними. У цій ситуації міжпартійна комунікація стає інструментом внутрішньоелітних домовленостей (змови еліт) про правила й обмеження в боротьбі за владу, зберігаючи свій переважно тіньовий, неформалізований характер. Але й надалі групи еліт, використовуючи партійні структури, які вони створили, намагаються отримати контроль над політичним процесом, змінюючи правила гри і, відповідно, правила міжпартійної комунікації. Лише коли жодна з груп не зможе подолати інші групи, встановивши нові правила без домовленостей, досягнутих у процесі комунікації на основі торгу та компромісу, формуються та інституалізуються нові домовленості, в межах яких відбуваються взаємодії і конкуренції політичних партій, створюються нові, публічні моделі комунікації між ними.

Чимало дослідників акцентують увагу на міжпартійній комунікації в контексті переходу до демократії як цілеспрямованого, керованого зацікавленою у демократичних перетвореннях елітою процесу поетапних змін недемократичних інституцій демократичними та консолідації останніх [4, с. 23]. Утверджувати демократичні принципи, досягати згоди політична еліта може завдяки міжпартійній комунікації.

Отже, принципи і результати комунікації політичних партій зумовлені інституційною системою суспільства, мірою її консолідованості.

Вагомими ознаками перехідних режимів є неконсолідованість суспільства, відсутність нової системи цінностей, а також правил політичної гри, особливо правил політичної конкуренції, прийнятних для всіх суб'єктів політики й передусім політичних партій. Ці ознаки зумовлюють значною мірою особливість міжпартійної комунікації в таких суспільствах.

Міжпартійна комунікація у транзитному суспільстві пов'язана з нормальними та неформальними правилами (інституціями), адже сама комунікація відображає процес творення та інституціоналізації цих правил. Один із відомих представників неонституціоналізму Д. Норт вважає, що головними складниками інституцій є формальні правила (закони, адміністративні акти, офіційно закріплені норми права) та неформальні (традиції, звичаї, договори, добровільно взяті на себе зобов'язання, норми та кодекси поведінки), а їхня роль у суспільстві полягає у зменшенні невизначеності шляхом встановлення постійної структури взаємодії [5, с. 14]. Неформальні правила й норми трактують також як інституції, оскільки вони струкутурують взаємодії суб'єктів. Г. Хелмке і С. Левітські визначають неформальними такі "правила гри", які "створюються, стають відомими і насаджуються поза офіційно санкціонованими каналами" [7, с. 189].

Заміна формальних правил комунікації неформальними здійснюється в транзитних суспільствах, коли політичні партії не можуть досягти своїх цілей у межах формальних інститутів через їхню неефективність. Це можна пояснити тим, що в транзитних суспільствах або відсутні, або нечітко прописані необхідні законодавчі норми, існує велика кількість суперечливих інструкцій, можлива двозначність інтерпретації правил тощо. Формальні правила, втрачаючи свою ефективність та дієвість, поступаються місцем неформальним правилам. Отже, в перехідний період велику роль у міжпартійній комунікації відіграють неформальні правила комунікації, наслідком яких є незафіксовані у жодних документах тіньові домовленості між лідерами, які дуже часто визначають її результат. Публічними є зазвичай загальні декларації про цінності, наміри, які нічого спільного не мають із реальною політикою.

Отже, міжпартійна комунікація спирається на правові, моральні, політичні норми, прийняті у суспільстві. Правові норми не окреслюють чітко міжпартійної комунікації, вони частіше стосуються діяльності партій та політичної конкуренції, проте їх можна спроектувати і на міжпартійну комунікацію. Морально-етичні принципи комунікації між політичними партіями часто мають більше декларативний характер, а політичні діячі їх не дотримуються. Особливо це стосується перехідних суспільств, які відмовились від попередньої системи цінностей, але не сформували чи не адаптували демократичних цінностей.

Вагомими проблемами трансформаційних суспільств є проблеми досягнення згоди та її інституалізації у формі норм та правил політичної боротьби. У цьому контексті важливо формувати нові принципи політичної комунікації та міжпартійної комунікації. Адже процеси демократичних трансформацій характеризуються появою багатьох партій як вияву політичного плюралізму та суб'єктів політичної змагальності, а також процесами формування партійної системи, що зумовлює трансформацію принципів ухвалення рішень і трансформацію політичної системи загалом. Наявність етапів переходу до демократії дає змогу розглядати міжпартійну комунікацію детальніше, зосереджуючи увагу на кожній фазі. Так, "беручи до уваги, на які стратегічні цілі скерована діяльність політичних еліт на певному часовому відрізьку переходу і яка її результативність, виділяємо такі стадії":

- перебирання влади реформаторами до своїх рук – “заміна політичної еліти”;
- ухвалення реформаторських рішень про створення нових інституцій – “заміна політичних інституцій”;
- звання суспільства до нових умов, легітимації новостворених інституцій – “демократична консолідація”. Нею закінчується перехід і починається демократичний розвиток [4, с. 205].

На кожній стадії транзиту відбувається інтенсивний процес міжпартійної комунікації. На першій стадії транзиту процес переходу від авторитаризму до демократії відбувається за допомогою тривалої та безрезультатної боротьби, учасниками якої є представники різноманітних соціальних груп, а спірні питання мають першочергове для всіх значення. Розглядаючи першу та другу стадії, передусім увагу зосереджують на формах діяльності політичних еліт, тобто чи є зміни, які можуть свідчити про початок переходу від авторитарного режиму до демократії. Таку стадію називають стадією переговорів та укладення угод. Саме на цій стадії важливу роль відіграє міжпартійна комунікація, особливо у переговорному процесі та досягненні консенсусу. За якістю комунікації між партіями та політичними акторами можна судити про наявність демократичних змін, які політична еліта планує впроваджувати у суспільне життя. “Під час другої фази частина політичних лідерів країни ухвалює свідоме рішення визнати наявність багатоманітності у єдності та інституалізувати з цією метою деякі фундаментальні механізми демократії (загальне виборче право, вільні вибори тощо)” [8, с. 308]. Цю стадію називають стадією ухвалення рішень. У фазі звання відбувається процес засвоєння політичними силами та суспільством нових демократичних правил, процедур та цінностей. Тут акцентують на поведінкових характеристиках еліт, їхній готовності діяти за новими правилами політичної гри. Комунікація відіграє важливу роль у процесі закріплення цих демократичних принципів, а також є засобом поширення їх у суспільстві. Загалом, комунікація – це своєрідний індикатор демократії.

Отже, міжпартійна комунікація є одним зі способів досягнення згоди у суспільстві через формування процедур, норм комунікації і спільної діяльності та, загалом, інституціоналізації нової нормативної (інституційної) системи. Міжпартійна комунікація детермінована домінуючими принципами політичної комунікації та типом інституційної системи. Особливості міжпартійної комунікації у перехідних суспільствах, для яких природна непевність і правил гри, і результатів, зумовлюються впливом неформальних правил на міжпартійну комунікацію в межах постійних змін та трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ганжуров Ю.* Парламент України в політичній комунікації. К.: Україна, 2007.
2. *Ганжуров Ю.* Парламентські дебати в системі політичної комунікації // Віче, 2003. № 4. С. 20–23.
3. Закон України “Про політичні партії в Україні” // Правова бібліотека “Інфодиск” “Законодавство України”. К., 2005.
4. *Колодій А.* Політична трансформація в Україні: інституції та люди : збірник наукових праць “Ефективність державного управління”. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 12.
5. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна, та функціонування економіки. К.: Основи, 2000.
6. *Розов Н.* Коллегиально разделенная власть и условия поэтапного становления демократии в России // Полис, 2008. № 5. С. 74–89.

7. Хелмке Г. Неформальные институты и сравнительная политика : основные направления исследований // *Прогнозис*, 2007. № 2(10). С. 188–211.
8. Шипунов Г. Методологія аналізу суспільств, що трансформуються: транзитологічний підхід // Політична наука в Україні: стан і перспективи : матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10–11 травня 2007 року). Львів: ЦПД, 2008. // <<http://postua.info/shypunov.htm>>.

Стаття надійшла до редколегії 18.06.2012

Прийнята до друку 28.08.2012

THE FEATURES OF INTRA-PARTY COMMUNICATION IN TRANSIT SOCIETIES

Iryna Kostiv

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: irynakostiv@mail.ru*

Review the features of intra-party communications in transit societies. Review the state study of intra-party communications in Ukraine literature. Analyze the basic principles (rules) and procedures of intra-party communication in societies that are transformed. To expose the features of the application of a neo-institutional approach for the analysis of institutional (legal) aspects of inter-party communications in transit societies. analysis of institutional (legal) aspects of inter-party communications in transit societies. Based on the principles of the transitional theory between the place of party communication in the transitional society, its characteristics and influence on the transformation processes.

Key words: intra-party communication, institutions, procedures of intra-party communications intra-factional communication transit.

ОСОБЕННОСТИ МЕЖПАРТИЙНОЙ КОММУНИКАЦИИ У ТРАНЗИТНЫХ ОБЩЕСТВАХ

Ирина Костив

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: irynakostiv@mail.ru*

Рассмотрено особенности межпартийной коммуникации у транзитных обществах. Раскрыто состояние исследований межпартийной коммуникации в украинской литературе. Проанализировано основные принципы (нормы) и процедуры межпартийной коммуникации в обществах, которые трансформируются. Показано особенности применения неинституционального подхода для анализа институциональных (нормативных) аспектов межпартийной коммуникации в транзитных обществах. На основе транзитологической теории раскрыта роль межпартийной коммуникации в переходном обществе, ее особенности и влияние на трансформационные процессы.

Ключевые слова: межпартийная коммуникация, институты, процедуры межпартийной коммуникации, межфракционная коммуникация, транзит.